

# De Geschiedenis van Westzaan opnieuw beschreven

Deel 19

door WILLEM TIP

## Wormerveer

Wormerveer heeft in het jaar 1503 niet veel meer huizen dan Zaandijk. In totaal veertien. De bewoners krijgen niettemin in dat jaar het recht, een eigen kapel te stichten. De kerken van Westzaan en Krommenie zijn voor deze buurtschap te ver weg. De kapel, of wat daar na de Spaanse verwoestingen van over is, gaat na 1577 over naar de Gereformeerden. In 1638 wordt hij vernieuwd. De Wormerveerse Doopsgezinden stichten als de vrede is weergekeerd ook een eigen plaats van samenkomst. Al vóór 1600 is er in Wormerveer-Noord sprake van een Vermaning.

## Koog

Koog blijft lange tijd klein. In het noorden van Koog staat sinds 1637 een Vermaning waar de Vlaamse Doopsgezinden bijeenkomen. De Gereformeerden in het Zuideinde vinden onderdak in West-Zaandam. Daar verrijst in 1640 de Westzijderkerk. Eerst in 1685 krijgt Koog een eigen Gereformeerde kerk. Het jaar daarop schrijft West-Zaandam alle Gereformeerde lidmaten in de Koog naar die kerk over.

## West-Zaandam

West - Zaandam groeit van alle dorpen in de Banne het meest voorspoedig. Vanaf de jaren dertig heeft het dorp voldoende inwoners en inkomsten om verschillende taken uit te voeren die tot dan elders worden uitgevoerd. Allereerst maakt West- Zaandam zich nu los van Oost-Zaandam. Daar zijn van oudsher voorzieningen gevestigd zoals de Oostzijderkerk, de school, de vroedvrouw, de wezen- en armenzorg. Ook stichten de West-Zaandamse regenten in 1640 eensgezind een eigen Gereformeerde kerk, de Westzijderkerk. De Oostzijderkerk is voortaan alleen nog voor Oost - Zaandam. Al spoedig noemt men het gebouw de Oude kerk. Gereformeerd West-Zaandam gaat naar de Nieuwe kerk.

## Staatskerk

De Westzijderkerk is niet de eerste nieuwe kerk in West-Zaandam. De Doopsgezinden zijn de Gereformeerden voorgegaan. Onder hen bevindt zich een toenemend aantal kooplieden en ondernemers. Hun giften maken het mogelijk op gezette tijden nieuwe Vermaningen te stichten. De Gereformeerden vormen weliswaar de



staatskerk, voor hun kerkbouw blijven ze afhankelijk van de dorpsregenten. Die zijn zuinig, tenzij het dorpsbelang anders eist. De Westzijderkerk is belangrijk. Ze is zowel politiek als godsdienstig een teken van een zelfbewuste gemeenschap.



## Doopsgezinden

De West-Zaandamse Friese Doopsgezinden hebben al in 1613 een nieuwe Vermaning betrokken aan de Westzijde. In 1628 wordt deze opgevolgd door een ruimer gebouw, ook aan de Westzijde, het 'Oude Huijs'. De Doopsgezinden bezitten bovendien sinds de eeuwwisseling een Waterlands-Doopsgezinde en een Fries-Doopsgezinde Vermaning in Oost-Zaandam. In 1655 en 1656 wordt de Waterlandse Vermaning vervangen door twee nieuwe gebouwen, een in Oost-Zaandam, een in West-Zaandam. De Vlaamse Doopsgezinden bouwen in 1649 een nieuwe Vermaning

op de plaats van het huidige 'Weeshuis' aan de Stationsstraat.

Samen met twee kleinere Vermaningen voor afgescheiden Doopsgezinde groeperingen telt Zaandam rond het midden van de Gouden Eeuw niet minder dan zes Doopsgezinde kerkgebouwen. Het aantal Doopsgezinden is in deze jaren ook niet gering. Twintig procent van de Zaandamse bevolking is Doopsgezind, omstreeks 1400 van de 7000 inwoners.

## Luthersen

De West-Zaandamse Lutherse gemeente groeit snel door de binnenkomst van immigranten uit Duitsland en Scandinavië. Ze bouwt in 1642, kort na de voltooiing van de Gereformeerde Westzijderkerk een eigen nieuwe kerk aan het Vinkepad. Het wordt een houten gebouw, dat een halve eeuw later (1700) plaats maakt voor een fraaie nieuwe kerk in baksteen.

De bouw van de Lutherse kerk is zeer tegen de zin van sommige Gereformeerden. Ze wijzen erop dat buiten de grote steden eigenlijk geen Lutherse kerken mogen worden gevestigd. De kerk wordt zelfs in 1655 en volgende jaren geregeld gesloten en verzegeld maar telkens weer opengesteld. De West-Zaandamse regenten hechten aan hun opvattingen over verdraagzaamheid. In het midden van de eeuw heeft de Lutherse gemeente ruim tweehonderd leden.

## West-Zaandam en de Banne

In weinig jaren krijgt West-Zaandam op deze wijze een volledig nieuw

gezicht. Als enig dorp in het Noorderkwartier heeft West-Zaandam fraaie en nieuwe kerkgebouwen voor alle evangelische kerken, Gereformeerden, Doopsgezinden en zelfs Luthersen. Vanzelfsprekend hebben ook de Katholieken intussen hun eigen kapel, de houten schuilkerk aan het Papenpad. West -Zaandam is geen dorp meer. Met een Lutherse kerk begeeft West-Zaandam zich tussen de steden.

Een groot aantal bestuurlijke taken hebben de West-Zaandamse regenten al in eigen hand genomen. Verdergaande op het pad naar zelfstandigheid reiken ze ook naar de taken die vanouds zijn voorbehouden aan de Banne, zoals het toezicht op de

toestand van de Lagedijk, het aanstellen van de 'roy-meesters' voor het bouwtoezicht en het uitoefenen van de rechtspraak. Men denkt al aan uit treden.

Dit streven stuit echter op verzet, niet alleen vanuit de Banne maar ook vanuit de hogere overheid. In 1644 bepalen de Staten dat de rechtbank in Westzaan alle zaken binnen de Banne zal blijven behandelen. Vier jaar later, in 1648 volgt een akkoord waarbij het 'gesagh' over de Lagedijk als waterkering en het aanstellen van de 'roy-meesters' eveneens bij de Banne blijft.

Het duurt nog tot de Franse tijd voordat de aloude taken van de Banne uit het Westzaanse raadhuis verdwijnen.

## De Nauernase Vaart

De Amsterdamse welvaart in de Gouden Eeuw uit zich niet alleen in de voortdurende uitbreiding van de stad. De kooplieden zien ook mogelijkheden in de landwinning. In enkele tientallen jaren worden vrijwel alle meren in het Noorderkwartier leeggemaakt. De grootste zijn de Beemster, Purmer, Wormer en Schermer.

Tussen Assendelft en Westzaan ligt van oudsher een brede watering. Het Twiske, of ook de Twisch. Het Twiske vormt de natuurlijke grens tussen de Bannen van Assendelft en Westzaan. Beide dorpen mogen het Twiske tot de helft bevissen. Op elkanders helft mogen zij niet komen. Verder is het Twiske een watering zoals de Reef, de Gouw of de Zaan. Aan het eind ervan, bij Nauerna liggen spuilsuizen. Daardoor vloeit bij eb het overtollige polderwater weg.